

HIZLI ŞEHİRLEŞMENİN YARATTIĞI EKONOMİK VE SOSYAL SORUNLAR

10-11 Ocak 1986

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ KÜTÜPHANESİ	
Tasnif No. :	45615
Tarih No. :	711

Selçuk Üniversitesi EDEBİYAT FAKÜLTESİ KÜTÜPHANESİ	
Tasnif No.	Kayıt No.
711	947

İSTANBUL — 1986

Doç. Dr. NUR VERGİN

1941 yılında İstanbul'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini yurt dışında yaptı. Lisans ve Yüksek Lisansını Paris — Sorbonne Üniversitesinin Sosyoloji bölümünde bitirdikten sonra 1973'te Sosyoloji Doktoru ünvanını aldı.

1970—72 yıllarında Fransız Radyo ve Televizyon Kurumunda Kamuoyu Araştırmaları bölümünde çalıştı.

1973—79 yıllarında İ.Ü. İktisat Fakültesinde Asistan ve Doçent, 1979—82 arasında İ.Ü. Siyasal Bilimler Fakültesinde öğretim üyesi olarak çalışan Nur Vergin 1982'de istifa ederek görevinden ayrıldı.

Nur Vergin çeşitli uluslararası sempozyum ve mesleki toplantılarda Siyaset Sosyolojisi ve Din Sosyolojisi alanlarında tebliğler sundu. Yabancı dillerde ve Türkçe çeşitli makaleleri ve iki kitabı vardır.

HIZLI ŞEHİRLEŞMENİN SOSYOLOJİK VE SİYASAL SONUÇLARI

Kentleşme insanoğlunun tarihi evriminin bir boyutudur. Bu itibarla da evrensel bir olgudur. Kentleşme ister kapitalist, ister sosyalist olsun, tüm ülkelere ortak bir olgu teşkil etmektedir. Çünkü ideolojiler ve politikalar onu etkileyemekte, onu ancak yönlendirme ve biçimlendirme bakımından etkin olabilmektedirler. Ne var ki, kentleşme sürecinin hızlanması ve bu sürecin sosyal formasyonlarda yaygınlık kazanması Batı'nın tarihi evrimine özgü olan bir aşamaya, sanayi devrimine rastlamaktadır. Bu nedenledir ki herhalde, kentleşme gerek bir olgu olarak, gerek sosyal bilimler literatüründe ele alınışı bakımından Batı'nın bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçi, kent olgusu kentleşmeden önce de vardı ve kent, tarih boyunca belirli bir üretim biçimine tekabül etmekle yetinmeyip, belirli türde bir kültürü de temsil etmekte idi. Kentleşme öncesi kentler kırsal toplumların kentlerini, Site-Devletlerini teşkil ediyordu. Osmanlı devletinin topraklarında da İstanbul gibi bir yerleşim merkezi 16. yüzyılda yarım milyonu aşan bir nüfusu barındırıyor, İzmir 100.000 üzerinde bir kentsel mekânı teşkil ediyordu. Celâli isyanlarından kaynaklanan göç hareketleri kentlerin büyümesine yol açmış, İstanbul'un bazı semtlerinde yığılan göçmen halk, yoksulluk yuvaları oluşturmuş ve zaman zaman patlak veren olayların başlıca figüranları olmuştu.

Kent olgusunun varoluşu bir yana, Batı-dışı toplumlarda kentleşme Batı'nın gelişmesi sonucu elde ettiği üstünlükten

ötürü, onun kendi dışındaki toplumlara nüfuz etmesi ile başladı. Sömürgecilik, emperyalizm ve bunun uygulamadaki çeşitli biçimleri. Batı-dışı toplumlarda kentleşme sürecinin başlıca aracını teşkil ediyordu. Batı'nın yörüngesine girmiş toplumlar, Batı'dan gelme modelleri kaçınılmaz olarak izleme durumunda idi. Bu nedenle, Batı-dışı toplumlarda kentleşme başka bir süreç ile, Batılılaşmayı içeren başka bir süreç ile, paralel olarak gelişmeye başladı. Yine bu nedenledir ki, Batı-dışı toplumlarda kentleşme süreci, kırsal ve kentsel sosyal biçimlerin rekabet ilişkileri çerçevesinde gelişmedi, oysa ki, Batı'da, bildiği gibi, bu biçimler adeta doğrusal bir evrim çizgisi uyarınca birbirlerini izlemişlerdi. Bireyi toplum hayatının odak noktası olarak tanımlatan ve maddi refahı en önemli amaç olarak benimseten Batı kaynaklı ideolojinin etkisi ile burada da ekonomik gelişme, kentleşme ve ilerleme eş anlam taşıyor olmuşlardı.

Çağdaş dönemde de Batı-dışı toplumların kentleşmesi, yani kır toplumlarının kent toplumuna dönüşme süreci bu türden bir ideolojik ortam içinde oluşmaktadır. Ve yine böyle bir ortamda, aynı sürecin sonucu olarak birbirine karşıt olan ve çelişken iki toplumsal gerçeği yansıtan iki kent biçimi aynı yerleşim merkezinde birden meydana gelmiştir: kent ve gecekondu. Bu da gerçekte şaşırtıcı değildir zira kent mekânını teşkil eden ekolojik bütünler her toplumun kendine özgü özellik ve çelişkilerini yansıtan bir çeşit sosyal deney alanlarını teşkil etmektedirler. Bu nedenle, Batı-dışı toplumların kent mekânları da temel toplumsal özellikleri kaçınılmaz olarak sergilemektedirler.

KENTLEŞME

Türkiye'de 1927-45 yılları arasında nisbi bir durgunluk içinde olan nüfus 1948-50 yıllarından itibaren çok hızlı bir büyüme kaydetmeye başlamıştır. Doğal nüfus artışına neden olan doğumların aniden böylesine artmasının çeşitli sebepleri olabilir. Bizce bunlardan bir tanesi de İkinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda tarım ürünlerindeki fiyat artışlarına bağlanabilir. Fiyat artışları doğal olarak küçük toprak sahibi köylüleri arazilerini genişletmeye ve işgücü oluşturacak çocukların sayısını arttırmaya yöneltmiştir. Marshall Planına rastlayan dönemde kırsal alanlara daha geniş çapta tıbbi yardımın sağlanması ve ilaç dağıtım hizmetinin de yapılabilmesi gözönünde tutulursa, çocuk ölüm oranındaki azalma da kolayca anlaşılabilecektir. Ortalama yaşama süresinin uzaması, bu ve buna benzer faktörlerin altında Türkiye 1950-60 yılları arasında, resmî kaynaklar uyarınca, yılda % 2.8 oranında bir nüfus büyü-

mesine sahne olmuştur. Bu denli büyük bir demografik patlamanın kentleşmede önemli bir rol oynadığı tartışılmaz bir gerçektir. Nitekim, Türk toplumunun bir nüfus hareketi olarak kentleşmesi, bu dönemden itibaren başlayan bir süreci teşkil etmektedir. Olgusal açıdan ve daha spesifik olarak da 50.000 ve üzerinde nüfuslu kentlerde yaşayanların oranının toplam nüfusun % 10'unu aşması ile birlikte Türkiye'nin «geleneksel» niteliğini yitirip, D. Lerner'in deyimi ile, «geçiş halinde» bir toplum özelliklerine sahip olması da 1950'lere rastlamaktadır.

Yine de, 1948-50 yıllarından itibaren bir nüfus hareketi olarak meydana gelen kentleşmeyi yalnızca nüfus patlamasına bağlamak yanlış ya da, hiç değilse, eksik bir yorumun izinde gitmek olur. Bilindiği gibi, bazı araştırmacılar, kentleşmenin temelinde yatan nüfus akımını kentlerde üslenmiş sanayi kuruluşlarının kentleri çekici hale getirmesine bağlamaktadırlar. Ne var ki, Türkiye gerçeği kentleşmeye yol açan iç göçlerde belirleyici faktörün kırsal kesimdeki yüksek doğum oranlarının yanı sıra, kırsal kesimdeki ekonomik koşulların bozulması sonucu, köylerin itici özelliği olduğunu göstermektedir.

Bu durumda, tarım kesiminde makineleşmenin köyde ek-sik istihdam ve gizli işsizlik sorununu pekiştirerek, fazla işgücünün emilememesi sonucu göç akımının başlaması üzerinde durulmaktadır. Ama göç olgusunu açıklamak için tarım kesiminde meydana gelen yapısal değişimleri de gözönünde tutmakta yarar olabilir. Her şeyden önce, bilindiği gibi, göç hareketinin hızlanması ülkede kapitalist pazar sisteminin yoğun biçimde kırsal alanlara yayılmasına rastlamaktadır. Kapalı ekonomi biçiminden pazar ekonomisine geçişin kırsal toplumdaki köklü yapı dönüşümlerine yol açması tabiidir. Ve bu durum, Türkiye'de kentleşme sürecinin daha uzun bir süre iç göçlerden kaynaklanacağını göstermektedir. Nitekim, son sayım ile ilgili istatistikler de toplum nüfusun % 54'üne ulaşan kent nüfusunun köylü nüfustan çok daha hızlı, 5 kat daha hızlı, artmakta olduğunu belirtmektedir.

Diğer yandan, göçten ileri gelen bu kentsel büyüme, nüfusu 1 milyonu aşan ve 100.000'in üzerindeki yerleşim merkezlerinin lehine işlemektedir. Gerçekten de, kent nüfusunun % 26'sı 1 milyondan büyük kentlerde, % 46'sının da 100.000 sınırı üzerindeki kentlerde yaşadıkları anlaşılmaktadır. Kırsal göçün aktörleri özellikle büyük kentlere doğru bir akımı gerçekleştirmektedirler. Üç metropoliten alanın nüfus büyüme hızının doğal büyüme hızını çok aşması ile yapılan tahminler de bu yorumu doğrulamaktadır. Demek oluyor ki, kırdan göç eden kitlelerin yerleşmek için büyük kentleri tercih ettikleri bir gerçektir. Rakamlar, Türkiye'de nüfus hareketinin kent büyüklüğü ile anlamlı bir ilişkisi olduğunu göstermektedir.

Nüfusun belirli büyüklükteki kentlere akın etmesi bazı kentlerin fazla gelişerek aşırı kentleşmeye sahne olmalarına yol açmaktadır. Gerçekten, Türkiye'de kentleşmenin başlıca özelliklerinden biri bu olayın ülke düzeyinde dengesiz bir gelişme göstermesi ve metropolitenleşmeye yol açmasıdır. Her ne kadar nüfusu 100.000 üzerindeki kentler göç çekim merkezi oluşturuyorlarsa da, en büyük büyüme hızına sahip olanlar kentlerin de en büyükleridir. Ancak, güney ve güney doğu illeri kentleri bu konuda son sayımın da gösterdiği gibi, bir istisna teşkil etmektedir. Adana, Mersin, Antalya, Şanlıurfa, Tunceli gibi il merkezleri geleneksel üç metropolümüzden daha büyük bir hızla büyümektedirler. Demek ki bu kentler de, il ve bölge nüfusu için çekim merkezi haline gelmeye başlamışlardır. Türkiye'de göçün aşamalı olarak gerçekleştiği biliniyorsa da, doğu ve güney doğu kentlerine göç eden köylülerin yerleşim merkezi olarak bu bölgesel kentleri seçtikleri, oradan, İzmir, Ankara, ya da İstanbul'a yönelmeyecekleri hesaplanmaktadır. Kentleşme hareketinin doğu ve güney doğu bölgelerinin de bazı kentlerinin çerçevesinde toplanması, hiç şüphe yok ki, göçte köyün itici faktörlerinin yanı sıra, bu kentlerin son dönemlerde çekici niteliğe kavuşma eğiliminde olduklarına da işaret etmektedir. Bu olguyu yavaş ve yetersiz de olsa ülkenin sanayileşme eğrisinin yükselmesine bağlamak mümkündür. Ama sanayileşme ile paralel bir biçimde gelişmeyen kentleşmenin dengesiz bir nitelik taşıması, devlet politikaları tarafından denetlenmeyen ve yeni Anayasamızın bazı durumlarda sınırlayıcı 23. maddesine rağmen rastgele devam etmesi muhtemel olan bir göçün belirli kent alanlarına yönelmesi tabiidir. Bu nedenle, kentleşme alanlarının başlıca özelliği bir metropolün egemenliği altında merkezileşmiş olmaları ve geniş bir kesimi kuşatma almalarıdır. Göçün belirli bölgelerin bir kaç kentinde nüfus yoğunlaşmasına yol açması gerek ekolojik, gerek sosyolojik alanlarda önemli bir olguya neden olmaktadır: kentin istilaya uğraması sonucu, gecekondulaşma kentsel toplumun başlıca dinamiğini teşkil etmektedir.

GECEKONDULAŞMA

Coğrafyacıların saha araştırmaları sonuçlarından yararlanan bir sosyolog Türk kentlerinde de sömürge toplumların kentlerinde meydana gelen ikili mekân örgütlenmesinin yaygın olduğunu ileri sürmektedir. Sömürgeleşmiş toplumların kentlerinde bir yandan yerli halkın yaşadığı semtlerin, diğer yandan da, Batılıların imar ettikleri mahallelerin bulunması ekolojik bir bölünmeye yol açıyor ve ikili bir kent toplumu içerisinde mevcut olan ekonomik farklılığın ve statü ayırımının yansımaları

teşkil ediyordu. Bu sosyologâ göre, son yıllarda Ankara, İzmir ve İstanbul gibi kentlerde yapılan incelemeler de bu kentlerin bu türden ikili bir yapıya sahip olduklarını göstermektedir. Gerçekten de, «geleneksel kentlilerin» yaşadıkları semtlerin yanında ve dışında Batılılaşmış modern kentlilerin üslendikleri mahallelerin birbirinden ayrı biçimde ve kentsel bir eklemlenmeden yoksun olarak varlıklarını sürdürdüklerine tanık olunuyor.

Türkiye'de büyük kentlerin ikili bir yapıya sahip olmaları ve farklı nitelikte nüfusları barındıran mahallelerin fonksiyonel bir bütün teşkil etmemelerine değinen R. Keleş de bu kentlerde modern ve eski geleneksel kesimleri temsil eden mahallelerin giderek nitelik değiştirdiklerine dikkati çekmektedir. Gerçekten, gerek sayısal önemini, gerek kentin toplumsal hayatında zamanla ağırlığını yitiren geleneksel mahallelerin yerini gecekondular almaktadır. O halde, Türkiye kentlerinde günümüzde ikili bir yapıdan daha ziyade geleneksel, Batılılaşmış mahalleler ve gecekondulardan oluşan üçlü bir yapıdan söz etmek daha doğru olacaktır.

Köylük yerlerden göçün Türkiye gibi önemli boyutlara ulaştığı bir toplumda kentlerde kronik bir konut ihtiyacının duyulması hiç te şaşırtıcı değildir. Yoğun, denetlenemeyen ve anarşik bir biçimde meydana gelen nüfus hareketlerinin yine denetlenemeyen, belirli bir konut stratejisine dayanmayan ve anarşik bir yerleşim türüne yol açması tabiidir. Gecekondu, günümüz Türkiye'sinin büyük kentlerinin marjinal bir kesimini temsil etmediği gibi gerek mekân olarak, gerek sayılar açısından da en önemli yönünü teşkil etmektedir. Gecekonduyunun fiziki varlığının bu denli büyük olması sosyolojik alanda da kaçınılmaz olarak büyük yankılamalara yol açmaktadır. Gecekondulaşmanın metropoliten alanlara özgü bir süreci teşkil etmediğini belirtmek de gerekmektedir.

Samsun, Erzurum, Bursa, Erzincan, Adana ve Mersin gibi kentlerde nüfusun yarısından fazlası gecekondu olarak nitelendirilen mahallelerde yaşamaktadır. Bu konuda sosyolojik açıdan önemli olan olgu, bir kentin mekân olarak genişlemesine ve demografik büyümesine paralel bir biçimde, gecekonduyunun gerek ekolojik, gerek ise toplumsal bakımdan kentin gelişmekte olan batılılaşmış kesimi ile zıtlığının da pekiştirilmesi ile ilgilidir.

Ancak, ikili yapıdan söz edildiğinde ve kentin batılılaşmış kesimi ile gecekondu arasındaki zıtlık gözönünde bulundurulduğunda Latin Amerika örneklerinden daha ziyade Orta Doğu uzmanı bir sosyal bilimcinin analizine eğilmekte yarar vardır. Ona göre, kent ile köy arasında sosyo-kültürel açıdan ayırım yoktur ve eski kentliler ile göçmenler arasındaki meydana

gelen etkileşim sonucu yeni bir konfigürasyon ortaya çıkmaktadır. Bundan ötürü de göçmenlerin kentlileşmesi ve şehir hayatına uyum göstermesi yumuşak bir biçimde gerçekleşmektedir. Gerçi, bu Orta Doğu uzmanının Kahire'de yürüttüğü araştırma bu kentin de bir «altkültürler mozaigi» olduğunu göstermiştir. Ama kentte hayat tarzları açısından kırsal olarak nitelendirilebilecek bir kategorinin yanı sıra zanaatkâr ve esnaflardan oluşan «geleneksel kentliler» ile Batı modellerini benimsemiş «modern kentliler» yaşamaktadır. Sanayileşmenin etkisi ile ilk iki kategorinin kentteki demografik ağırlığı kaybolmaktadır. Buna karşılık, kente göç olgusu yeni tipte bir nüfusun oluşmasına yol açmaktadır. Göçmenlerin kentle bütünleşmelerini ve kent toplumu tarafından asimile edilmelerini inceleyen araştırmamız, onların da yönlendirdiği bir etkileşim sonunda Kahire'de yeni bir toplumun meydana gelmekte olduğunu ileri sürmektedir. Kahire, köyü, sanayi öncesi kentini ve modern metropolü sinesinde özetleyebilen bir bütünü oluşturmaktadır. Bu yepyeni oluşumu imarda hiç şüphe yok ki, göçmenler önemli bir faktör teşkil etmektedirler.

Böyle bir toplumda kente göç eden kırsal kökenli kitleler klâsik sosyolojinin literatüründe belirtilen süreçlerden geçmekte midirler? Köyün homojen hayatından kopup kente gelenler, kentin farklılaşmış gruplarına uyum gösterme çabasında bocalamakta mıdır? Saiklerinde, değer sistemlerinde ve ideolojilerinde köklü dönüşümler olmakta mıdır? Göçmenler kentle bütünleşmek ile yok olmak alternatifleri arasında çalkalanmakta olan anomik bir nüfusu mu teşkil etmektedirler? Bu sorulara olumsuz yönde cevap vermek mümkündür. Bu toplumları böylesine bir dikotomik yaklaşımla tahlil etmek yanlıştır zira burada kentlerin de bir kırsallaşma süreci içerisinde olması gerçeği ile karşı karşıya bulunmaktadır. Ayrıca, göç boyutunun muazzamlığı göçmenlerin tek yönlü uyum sağlamasını da zorunlu kılmamaktadır. Göçün sayısal önemi yeni kentlilerin kente uyum sağladıkları kadar kent de biçimlendirmekte olduğunu göstermektedir. Bu durumda göçmenlerin anomik bir ortamda bulunmaları sözkonusu değildir. Göçmenlerdeki yaratıcılık onların kişilik kaybetmesine de engel olmaktadır. Diğer yandan, sözkonusu göçün bir İslâm toplumunda meydana gelmesinin de bir dizi spesifik biçimlendirmelere yol açması beklenmektedir. Bu kentler «gesellschaft» tipi bir kent toplumundan, insan ilişkilerinin anonimleştiği bir kent toplumundan daha ziyade İslâm'dan kaynaklanan cemaat tipi hayat üslubunu koruyan bir topluluklar toplamı olarak belirlenmektedir. Üstelik, göç merkezi olan kentte «geleneksel kentliler» tipindeki nüfusun varlığı ve bu nüfusun demografik ağırlığının

önemi kırdan gelenlerin rahatlıkla ve kolayca uyum sağlama- larına ve kentin modern, batılılaşmış kesimini teşkil eden nü- fusun etkisine kapılmaksızın yaşayabilmelerine yol açmakta- dır.

Batı-dışı toplumlarda yapılan bir diğer araştırma da köy kökenli göçmenlerin kente uyum sağlamakta sübjektif ve ob- jektif açıdan büyük sıkıntılar çekmediklerini kanıtlamaktadır. O halde, göçmenlerin yabancılaşmalarını ve benliklerini koru- mak için batılılaşmaya karşı set çeken karşıt-kültürler geliştireceklerini öngören hipotezler yanlıştır. Kent toplumuna ve sa- nayi düzenine uymak göçmene aşılması imkânsiz bir sorun olarak gözükmemektedir. Yugoslavya'da yürütülen bir araştır- ma da aynı yönde sonuçlara varmıştır. Gerçi, burada da her ne kadar göçmenler yabancılaşmaya mahkum değillerse de köy kökenli yeni kentlilerin modernleşmesi daha ziyade mekân ile ilgili ve ekonomik alanlara tekabül etmektedir. Zira, sos- yo-kültürel açıdan göçmenler halâ köyün kentteki bir uzantı- sını teşkil etmektedirler. Gerçekten de, göçmenler işyerlerin- de modern, kent kökenli ve batı kaynaklı normlara uydularları halde bunları içselleştirmedikleri için özel hayatlarındaki dav- ranışlarını geleneksel değer sistemleri uyarınca ayarlamaya devam etmektedirler. Ama; kuşkusuz, zıt ilklere göre organize edilen hayat kesimlerini aynı anda devam ettirebilmenin de bir sınırı vardır. Tutarlılıklardan rahatsız olmaya başlayan birey- ler ecdaddan kalma alışkanlıkları ile benimsenmekte zorluk çek- tikleri modern davranış kuralları arasındaki uyumsuzluğu gi- dermeye çalışmaktadırlar. Bunun yanı sıra, ekonomik alana tekabül eden modernleşmenin de kaçınılmaz olarak sosyal ha- yatlarının diğer alanlarına, psikolojilerine ve normatif sistem- lerine yayılması tabiidir. Meselâ, sanayi kesiminde işçilik ya- pan bir genç göçmen, babasından ya da ağabeylerinden daha yüksek ücret alabilmektedir. Para kazanmaktaki üstünlüğü onun ailenin hayatının diğer alanlarına da daha fazla söz sa- hibi olmasına yol açacaktır. Bunun da otoriteye dair gelenek- sel normları değiştirmesi kaçınılmazdır.

KENTLEŞME VE SİYASAL HAYAT

Kentleşme bir sosyal mobilite olgusu teşkil ettiğine göre, bu süreç toplumun siyasal katında da önemli değişikliklere yol aç- maktadır. Gerçekten de kentleşme, kır nüfusunun kentsele ala- na göçü ile tarım-dışı faaliyetlere yönelmesinden ibaret olma- yıp, kente ait değer sistemi ile kurumların ve örgütlenme bi- çimlerinin de giderek nüfuz etme sürecini teşkil etmektedir. Bunun içindir ki, siyasal değişmeyi incelemek için sosyal mo- biliteye merkezi bir önem vermek anlam kazanmaktadır. Sö-

yal mobilite kavramı, bilindiği gibi, kültürel boyutları içeren bir olay olup siyasi partilerin ve seçmen kitlelerinin ideolojilerini belirleyebilmektedir. Sosyal mobilitenin korrelasyonu olan ya- pısal farklılaşma da siyasal örgütlerin doğmasına neden olma- ktadır. Bu örgütler, tabii olarak, toplumda mevcut olan gelenek- sel yönetici —yönetilen, seçkinler— kitle ilişkilerini yeni bir yö- rüngeye oturtmaktadır. Son olarak, sosyal mobilitenin tabaka- laşma sistemini de değiştirdiği açıktır. Yeni meslekler ortaya çıkmakta, toplumun çeşitli kategorilerinde mesleki kaymalar kaydedilmekte, mevcut statülere dair algılar ve bir sınıfın di- ğer bir sınıfla olan ilişkisinin niteliği değişmektedir. Bir sosyal mobilite olayı olan kentleşmeye makrososyolojik açıdan bakıldığında bu süreçler izlenmektedir. O halde, bu değişim sü- recinin aktörleri olan kentlileşenlerde acaba olayın yarattığı etkilerin boyut ve yönü nedir? Bu konuda farklı görüşler ile- ri sürülmüş ve bu tezler de çeşitli ülkelerde ampirik gözlem ve incelemelere dayandırılmıştır.

KENTLEŞME VE SİYASALLAŞMA

Kentleşmenin sonuçlarıyla ilgili olarak «iyimser» teorilerden söz etmek gerekirse ilkin bu konuda öncü olan K.Deutsch'un hareket-noktasını belirtmek zorunludur. Bilindiği gibi, Deutsch'un kavramsal çerçevesi modernleşme ile bağlantılıdır. Bu yak- laşıma göre, geleneksel yapıya oranla daha girift ve çok yön- lü bir haberleşme sistemi içerisine girmeleri insanların «hare- ketlenmelerine» (mobilization) yol açmaktadır. Demek oluyor ki, sosyal hareketlenme modernleşmenin bir boyutudur ve bu da insanların yeniden sosyalleşmeleri ile yeni davranış kalıp- larını kabul etmeye hazır olmalarını içermektedir. Bu oluşum iki aşamada gerçekleşmektedir: geleneksel ve eski yöntem- lerin etkisi kaybolacak, bunlar «erozyona» uğrayacak ve sü- recin aşamasında, yeni kültür kodları çerçevesinde yeni dav- ranış kalıpları kabul edilecek. O halde, sosyal hareketlenme- nin önkoşulu, geleneksel yapının çözülmesidir. Bu açıdan, kent- leşme toplum içerisinde bir yapısal dönüşüm teşkil ettiğine gö- re, kentleşme toplumsal sistemin çözülmesine işaret etmek- tedir. Bu süreç içerisinde bulunan göçmen kitle de kentleşme yolu ile başlı başına bir siyasal deney içerisine girmekte olup yeni bir siyasal havayı yaşamaktadır. Bu oluşumların siyasal düzeyde sonucu ise kentlileşen kitlenin daha katılımcı olma- sına ve siyasal sistemden daha çok sayıda ve daha geniş kap- samlı taleplerde bulunmasına yol açmaktadır.

Kent toplumunun katılımcı-toplum doğrultusunda geliştirdiği görüşünü savunan ve bunu oy frekansı ile kavramsal- laştıran Milbrath'a göre ise, bir toplumda kentleşme oranının

yükselmesi ile oya katılma arasında olumlu bir korrelasyon vardır. Nitekim A.B.D.'de yapılan analizler büyük kentlerde, küçük kentlere oranla oya katılma oranının daha yüksek olduğunu belirtmektedir. Büyük kentlerin yarattığı hızlı etkileşimden ötürü kişilerin beklentileri farklılaşmakta, gösterişçi tüketim kamçılanmakta ve göreceli yoksunluk duygusu ortaya çıkmaktadır. Bütün bu olguların bir araya gelmesi siyasallaşma ile sonuçlanmaktadır. O halde, kent hayatının demokrasinin önkoşulu olan katılcılığı geliştiren bir faktör olduğu toplumsal bir veri olarak kabul edilmektedir.

Aynı şekilde, kentte yaşama süresinin de siyasallaşma açısından anlamlı bir faktör olduğu düşünülmüştür. Bu görüş yine kenti başlıca siyasallaştırıcı faktör olarak belirlemekte olup kırsal toplumdan gelen ve kente yerleşen yeni kentlilerin eski kentlilere oranla daha az politize olduklarını varsaymaktadır. Ne var ki, kentte yaşama süresinin katılma ile korrelasyon halinde olduğu ortaya çıkmışsa da bunun nedenini katılcı kişilerin yaşlarının ilerlemesine ve statülerinin yükselmesine de bağlamak mümkündür.

Diğer bir grup araştırmacı siyasallaşmayı toplumsal katılımın bir fonksiyonu olarak görme eğiliminde olup siyasal katılımın siyaset alanı dışında bir dizi örgütlere üye olmakla pekiştirildiğini ileri sürmektedir. Bu teze göre, doğrudan doğruya siyasal bir niteliği olmayan bu yan örgütlere üye olmak kişisel tutumların toplumsal eyleme dönüşmesi için bir önkoşul teşkil etmektedir. Gerçekten, burada önemli olan bireylerin siyasal platformda kişiliklerini menfaatleri doğrultusunda kanıtlamaya yol açacak genel düzeyde, hayatlarının çeşitli yönleri ile ilgili bir toplumsal katılma süreci içerisinde bulunmalarıdır. Bu süreç ise bir dizi ara kuruma üyelikte oluşmaktadır. Dernekler, birlikler gibi kurumlara katılmakla siyasal alanda katılma da artmaktadır. Kırsal toplumun geleneksel kurumlarının ötesinde bir siyasal boyutu içeren bu tür ara kurumların ise kent ortamında mevcut olduğu açıktır ve bunlar yeni kentleşen köylülerin de katılma yolu ile kent hayatıyla bütünleşmelerine imkân vermektedir.

KENTLEŞME VE SİYASAL DURGUNLUK

Kentleşmenin siyasallaşmayı arttırdığını vurgulayan görüşlerin yanı sıra bir dizi ampirik araştırmaya dayanan bir diğer tez de kentte yaşamakla siyasallaşma arasında herhangi bir ilişkinin bulunmadığını ileri sürmektedir. Her ne kadar ileri sanayi ülkelerinde yürütülmüş olan araştırmalar siyasal katılımın kentlerde daha yüksek olduğu yönde bir kanaat yaratmış-

sa da bir çok ülkede kaydedilen «istisnalar» bu ilişkinin sosyolojik bir «kanun» teşkil etmediğini ortaya çıkarmıştır.

Batı-dışı toplumlarda yapılan incelemeler, özellikle, bu tür ilişkinin sabit olmadığını göstermektedir. Meselâ, Latin Amerika'da yürütülen araştırmalar kente göçün bireysel katılma oranlarını etkilemediğini meydana çıkarmıştır.

Kentleşmenin siyasallaşma ile paralel bir biçimde gelişmesi çeşitli toplumsal verilerin ışığı altında açıklanmıştır. İlkın, göçmenlerin ekonomik açıdan marjinal olmaları gözönünde tutularak, siyasal bakımdan da marjinal bir durum içinde buldukları ileri sürülebilir. Ne var ki, bu tezin evrensel olarak doğrulandığı da kanıtlanamamıştır. Nitekim, Mexico City'de yürütülen bir araştırmanın bulguları katılmanın göçmenler arasında daha yüksek düzeye ulaştığını ve göçmen kitlesinin ancak % 10 gibi bir azınlığın siyasal sisteme karşı marjinal bir durumda olduğunu ortaya çıkarmıştır. O halde, başka toplumsal ortamlarda yapılan araştırmalarda beliren ilgisizlik ve durgunluk olgusu nasıl yorumlanacaktır? Yine Latin Amerika ülkelerini araştıran bir sosyolog yeni kentleşenlerde kaydedilen ilgisizliği özerklik (autonomie) ve dıştan etkilenme (hétéronomie) kavramları ile açıklamaya çalışmıştır. Göçmenler kentte ikamet etmekle özerk olan bir siyasal hayata derhal girememektedirler. Dış kaynaklardan alınan bilgi, tavsiye ya da buyruklarla yönlendirilme alışkanlığı içerisindeydiler. Bu durum onların belirli siyasi partiler ya da akımları red etmelerine yol açmakla kalmayıp, siyasetin tümünü, siyasal olguyu bir bütün olarak dışlamalarına neden olmaktadır. Diğer yandan, kendilerini etkisiz ve cahil bilmeleri siyasal makamlara karşı güvensizlik duygusu beslemelerine yol açmaktadır. Bu güvensizlik ve kuşulanma, çekingen bir biçimde de olsa göçmenlerin zaman zaman hükümete karşı düşmanca bir tutum içerisinde olmaları sonucunu doğurmaktadır.

KİTLE TOPLUMU TEORİSİ VE SİYASET

Kentleşmenin siyasal gelişmeyi etkilediğini açıklayan iymser teori ile siyasallaşma yönünde etkisiz olduğunu ileri süren görüşün dışında kentleşmenin siyasal yapıda çözülmeye ve siyasal istikrarsızlığa yol açtığı tezi de savunulmaktadır. Gerçekten, bu üçüncü problematik kentleşme ile siyasi hayat ilişkilerinin araştırmasında önemli bir ekseni teşkil etmektedir. Hızlı kentleşmenin köklü siyasal dönüşümlere meydan vereceği fikrinden hareket eden çok sayıda siyaset bilimcisi bu olayın etkisinde olan ülkelerin siyasal düzenlerinin patlamalara sahne olacağına dair bir endişeyi ifade etmişlerdir. Bu karamsar görüşün kaynağını, kuşkusuz, Şikago ekolünün kent sosyolojisin-

de ve toplum teorisinde aramak gerekmektedir. Bu teoriye göre, bir nevi cenneti temsil eden köy topluluklarının yerini alan kent toplumu doğal olarak kötülüğün, kargaşanın ve istikrarsızlığın hüküm sürdüğü mekânı teşkil etmektedir.

Sosyolojinin bu karamsar önermeleri en belirgin biçimi ile Kornhauser'in «kitle toplumu» teorisiyle siyaset bilimine maledilmiştir. Cemaat biçiminde hayatını sürdüren topluluklara karşı bir tip olarak beliren kitle toplumu çeşitli sosyo-politik olaylara tükabül ettirilmektedir: kitle toplumunda kitleler seçkinler tarafından keyfi bir biçimde yönlendirilmekte, manipüle edilmektedirler. Kitle toplumunda kişilerin görüşleri yüksek düzeyde merkezleşmiş siyasal ve ideolojik örgüt ve kurumlarca biçimlendirilmektedir. Kitle toplumunda bireylerde güçsüzlük ve etkisizlik duygusu hakim olup, kitlelerin görüş ve ihtiyaçları yeterince iletilmemektedir. Kitle toplumunda gerek bireysel gerek toplumsal hayatın niteliğinde bozulma vardır. Kitle toplumu bireyleri gerek inanç, gerek beklentileri ve davranışları açısından eş biçime sokmaktadır.

Kitle toplumunun yol açtığı bu olumsuzluklar dizisi sonucu kitleler istenilen yöne doğru çekilebilmekte ve kendilerinin çizebilecekleri amaçların dışında belirli yönlerde doğru seçkinler tarafından mobilize edilebilmektedirler. Görüldüğü gibi, kitle toplumu teorisi, sanayi toplumlarından süregelen yapısal dönüşümler sonucu ortaya çıkan sosyolojik ve psikolojik değişiklikleri vurgulamakta ve cemaat tipi toplulukların yok olmasının sakıncalarına işaret etmektedir. Bu teori kitle toplumunun insanlığın mutluluğunu zedelediğini ifade etmektedir. Cemaatin çözülmesi ve toplum içerisinde birey ile en üst yönetim makamları arasındaki kurumların ortadan kalkması toplumun «atomize» olmasına yol açmakta, böyle bir toplumda insanlararası ilişkiler güvencesini yitirmekte olup insanların birbirleri ile düzeyel olarak ve rastlantı sonucu bir araya gelmelerine neden olmaktadır. Bireylerin kültür kökleri sarsılmış olduğu için toplumda genel bir anomie hüküm sürmektedir. Toplumun manevi istikrarı ortadan kalkmıştır. Böyle bir toplumda bireylerin aşırı ideolojik uçlar yönünden mobilize edilebilmeleri çok kolaydır. Sonuç olarak, kitle toplumu totaliter sistemlerin oluşmasına elverişli bir ortam teşkil etmektedir.

KENTLEŞME VE SİYASAL ÇATIŞMA

Kentleşmenin toplumda yarattığı yeni bölünmelerin toplumsal çatışmayı arttıracığı, özellikle kente göç eden kalabalıkların siyasal patlamalara neden olacağı görüşünün, ün kazanmış savunucusu Fanon, kentin yoksul göçmenlerini oluşturan sosyal grupların devrimci niteliğe sahip olup siyasal sistemi tehdit edici bir potansiyel teşkil ettiklerini ileri sürmektedir.

Belirli bir anakent çevresinde göçmenlerin yığılmasının ve bunların mevcut ekonomik sistemin nimetlerinden paylarını alamamasının uzun vadeli siyasal istikrarsızlığa neden olacağı görüşü Hindistan örneğinde de ileri sürülmüştür. Batı-dışı toplumların kentlerini kuşatan gecekondu mahallelerinin devrimci doğrultuda siyasal çalkalanmaların yuvası olması bir çok sebebe bağlanmaktadır. İlkın, Kornhauser'in tezleri izlendiğinde, bunun göçle de doğrudan doğruya bağlantısı olmayıp, kentin özüne ait niteliklerinden doğma bir özellik teşkil ettiği ileri sürülmektedir. Kente yerleşen birey metalaşmakta, atomize olmuş bir toplumda anomie hüküm sürmekte ve, tabii, devrim tohumlarını taşıyan totaliter sisteme yönelik hareketler eylem imkânı bulmaktadır. Diğer taraftan, toplumda anomik durumun egemen olması yeni gelenlerin uyum sağlamaları için daha da zorlaştırıcı bir faktör teşkil etmekte, göç olgusundan ileri gelen mevcut uyumsuzluğu daha da pekiştirici bir ortamın oluşmasına neden olmaktadır. Yapısal farklılaşmalara uyumsuzluk gösteren ve yeni bir bütünlüşme sağlamanın güçlüğünü çeken yeni kentlilerin bu şartlarda toplumsal sistem düzeyinde de bir istikrarsızlık unsuru haline gelmeleri doğaldır.

Yeni kentlilerin sistemde istikrarsızlığa yol açmaları yalnızca uyumsuzluk olgusuna bağlanmamaktadır. Bazı araştırmacılar, göçmenlerin uyum sağlamaları varsayılsa da, hoşnutsuzluk duymalarından ötürü radikal tutumlara yöneceklerini ileri sürmektedirler. Kente göçten bir süre sonra hoşnutsuzlukların doğması doğal bir sonuçtur. Nitekim, göçmenlerin geleceklerine dair beklentilerinin hiç bir şekilde objektif durumları ile orantılı olmadığı ve kurdukları hayallerin gerçekçi temellerey dayanmadığı ortaya çıkmıştır. Göçmenlerin başlangıçta sosyal bir tavır içinde bulduklarına keskin siyasal eylemlerden uzak durduklarına işaret eden başka bir araştırmacı da bunu, kentleşenlerin sosyo-ekonomik ve siyasal marjinalliğine bağlamaktadır. Ona göre, göçmenler kendilerini tam anlamı ile şehirli hissetmeye başlayınca ve sosyal tabaka sistemi içerisinde farklı ve daha üst düzey statüye ulaşınca eleştirel ve devrimci yönde tutumları benimseyeceklerdir.

Kente ikamet süresine göre siyasal tutum ve davranışları da radikalleşme eğiliminin belirlediğini ileri süren bu görüş bir çok araştırma sonuçlarıyla kanıtlanmış bulunmaktadır. Ve, bu olayı açıklamakta görelli yoksunluk kavramı yararlı bir araç olmaktadır. Görelli yoksunluk hızlı değişimin yarattığı bir toplumsal olgudur. Kendilerine belirli bir üst düzeye dair toplumsal kaynakları yakıştıran kitleler objektif hayat şartlarında eskiye oranla somut ilerlemeler ve yükseliş olsa da, sübjektif olarak tasarladıkları düzeye ulaşamadıkları için kendilerini mağ-

dür ve yoksun hissedebilmektedirler. Kentleşme ile birlikte geleneksel köy kanaatkârlığının yerini atılımcı, yenilikçi beklentilerin aldığı bilinen bir olgudur. Ne var ki, kentte ortaya çıkan bu «yükselen beklentiler devrimi», bir süre sonra eksik istihdam ve sosyal mobilite yollarının tıkanmasından ötürü tabii seyirini izleyememektedir. O zaman yoksunluk duygusu ile birlikte siyasal radikalleşmeye de tanık olunacaktır. Nitekim, görelili yoksunluk hisseden ve önlerindeki beş yıllık bir süre içinde durumlarında farkedilir bir yükselmeyi kaydetme umudunu yitirmiş olan göçmenlerin radikal tutumlara yöneldikleri tespit edilmiştir.

Radikal toplumsal eğilimlerin siyasal davranışa dönüşmesi siyaset bilimcilerince tartışma konusu olmuştur. Bu tutumların somut eyleme dönüştüğünü savunan araştırmacılar değerlendirmelerini yaparken göçmenlerin köy topluluklarından elde ettikleri alışkanlıkları gözönünde tutmaktadırlar. Bilindiği gibi, Batı-dışı toplumların kırsal bölgelerindeki siyasal hayat patron-yanaşma ilişkileri çerçevesinde biçimlenmektedir. Bu ilişkiler uyarınca, aktörlerin tutum ve davranışları kendilerinin bağlı bulunduğu ve sistemin üst düzeyinde statü sahibi olan iktidarlı patronların —ağaların— İsterlerine göre yönlendirilmektedir. Bu, bir dıştan şartlandırmanın tipik örneğini teşkil edip, siyasal feodalitenin de simgesidir. Patronun kendilerine sağladığı korumaya ve çeşitli toplumsal kolaylıklara karşı, yanaşma durumundaki aktörler de hizmet ve sadakatle yükümlüdürler. Kente göç etmiş köylülerin bu tür ikili ve eşitsiz ilişki alışkanlıklarını sürdürmeleri beklenebilir. Özellikle, kentte de yeni kentlileşenler nezdinde köydeki ağanın foksionunu ifa eden kişilerin bulunduğu gözönünde tutulursa, göçmenlerin şu veya bu doğrultuda güdümlü ilişkiler içerisinde olmaları dikkatli çekmektedir. Bu anlayışa göre, göçmenlerin radikal tutumlara kendiliğinden yönelmeleri pek muhtemel değildir. Ancak radikal bir patronun izinde devrim yönünde eğilim gösterebilirler.

KENTLEŞME VE «İKİNCİ KUŞAK» HİPOTEZİ

Diğer yandan, kentlileşenlerin İster İstemez mobilite sürecinde yer aldıkları da gözönünde tutulmaktadır. Her ne kadar eski kentlilere oranla hayat şartları doyumsuzluklara neden olacak bir nitelikte ise de, göçmenler köydeki hayatlarına oranla toplumsal bir ilerleme kaydettikleri bilincini taşımaktadırlar. İlerleme ve yükseliş mutlak olarak kendileri için gerçekleşmiyorsa da, bunların, çocukları için ihtimaller dahilinde olduğu umudunu taşımaktadırlar. Ve, bunun içindir ki, kentleşme bir sosyal terfi anlamına gelmektedir. Sosyal mobilitenin bu olgudan yararlananlarda tutucu tutumlara yol açtığı bilinmektedir.

Değişimden faydalanan kişiler, doğal olarak, kurulu sistemin gerek zimnen, gerek aktif biçimde koruyucusu olmak durumundadırlar. O halde, mobilitenin mevcut olduğu bir toplumsal ortamda istikrar yönünde gelişmeler izlenmektedir ve kentleşme ile devrim arasında korrelasyon aramamak gerekmektedir.

Kentlileşenlerin ülke çapında istikrarsızlıklara yol açmadıklarını izah etmek için onların sınıf bilincinden yoksun oldukları da vurgulanmaktadır. Kendi hayat mücadelesine dalmış, meşgul ve yorgun kişilerin bu tür bir bilinçlenmeye sahip olmalarının hemen hemen imkânsız olduğu belirtilmektedir. İşte bu olgu, göçmenlerin yoksul olmalarına rağmen siyasetin dışında kalmalarını açıklamaktadır. Grup ya da sınıf bilincine sahip olmadıklarına göre, siyasal hayatı etkileyici yönde kolektif eylemleri ve girişimleri başlatacak bir toplumsal gücü temsil edememektedirler. Okjektif ekonomik ve sosyal durumları elverişli de olsa niçin yeni kentlileşenlerde yıkıcı bir karşıt hareketi yönlendirecek bilinçlenme eksikliğine tanık olunmaktadır?

Bu problematik çerçevesinde, yeni göçmenlerden oluşan işçi sınıfının ya da emekçiler kategorisinin 19. yüzyılda Batı Avrupa kentlerinde yığılan ve sanayileşmenin emekleme çağında manufatura işçiliği yaparak sömürü sisteminin hiç bir kanun ya da tüzüğün korumadığı işçilerinden çok farklı bir durumda olduğuna işaret edilebilir. Gerçekten, Batı-dışı toplumların kentlileşmeleri ülkelerinin sanayileşme süreci içerisinde çağdaş bir sistemin düzenlemelerinden yararlanabilmektedirler. Sendikalar aracılığı ile, karşılaştıkları haksızlık ve adaletsizliklere bireysel düzeyde çare bulabilmektedirler ve bu durum onların grup ya da sınıf bilinci geliştirmelerine engel olabilmektedir. Yeni kentlileşenlerin sınıf bilincinden yoksun olmaları sanayi kesiminden uzak, marjinal sektörde çalışmalarına da bağlanmaktadır. Bu olguyu vurgulayanlar marjinal sektörün olumlu bir fonksiyon ifa ettiklerini ileri sürmektedir. M. Kıray'dan esinlenen bu tez, kent yoksullarının işgücünün marjinal kesim tarafından emilmesinin bir «tampon mekanizma» teşkil edip, siyasal mücadeleyi yumuşatıcı yönde bir olgu olarak işlediğini belirtmektedir.

Mexico City'de de yürütülen bir araştırma kent yoksullarının taleplerini olağan bürokratik yollardan ulaştırdıklarını göstermektedir. Yasa dışı tek eylem arazinin işgalidir. Sistemi hedef alan eylemlerde bulunulmadığına göre, göçmenlerin sosyo-politik düzenin işleyişine yönelik talepleri toplumdaki eşitsiz iktidar ve ayrıcalıkların dağılımı sistemini tehdit edici bir nitelik taşımamaktadır. Türkiye'de de uygulanan bir saha araştırması da bazı geçekonda mahallelerinde devrimci eylemlerinden ötürü ancak tek tük siyasal tutuklunun bulunduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle, olaya kentlileşme açısından ba-

kıldığında, siyasallaşmanın sistemi zedeleyici bir nitelik taşımadığı, aksine, siyasal iğinin artmasının ulusal bütünleşme sürecini hızlandırıcı bir faktör olduğu ifade edilmiştir.

Ne var ki, bazen düzene karşı muhalefeti temsil eden siyasal örgütlere katılmalarına ve bu yöndeki partilere oy vermelerine rağmen göçmenlerin siyasal istikrarı sarsacak nitelikte devrimci eylemlerde bulunmadığını belirten S. Huntington da, diğer yandan, kentlileşenlerin uzun vadede istikrarsızlık kaynağı olacaklarına işaret etmektedir. Bu görüş kentlileşenlerin siyasal eylemciliği konusunda «ikinci kuşak» hipotezini temsil etmektedir. Bu hipoteze göre, yukarıda da gördüğümüz gibi, kentleşmenin modernleşme ve katılma açısından olumlu etkisi vardır. Katılma ve siyasallaşma ise göçmenlerin nisbi bir refah düzeyine kavuşmuş olmalarından ötürü sosyo-politik bunalımlara yol açıcı nitelikte oluşmamaktadır. Oysa, kente göç edenlerin çocukları ve kentte doğan kuşaklar gerek eğitim kurumlarından yararlanma imkânını buldukları, gerek içinde yaşadıkları şartları anaları ve babaları gibi köydeki hayat ile karşılaştırarak değerlendirmedikleri için kapitalist düzenin en alt tabakasının üyeleri oldukları bilincine varacaklardır. Bu bilinçlenme onları radikal tutumlara doğru itebilecektir.

Bu hipotez henüz sınanma imkânını bulmamışsa da, siyaset sosyologlarının bir kısmının râğbet ettikleri görüştür. Buna karşılık, ikinci kuşak hipotezinin sınanmaya bile elverişli olmadığı da ileri sürülmüştür. Gerçekten de, bu hipotez bir yandan, göçmenlerin farklı işlerde çalışan, kentle farklı bütünleşme aşamasında olan heterojen bir kitle teşkil ettiğini gözden kaçırmaktadır. Diğer yandan da, günümüz kentlilerinin tümünde büyük oranda ikinci, hatta üçüncü kuşak kentlilerin yaşmakta olduğunu dikkate almamaktadır. Yeni kentlilerin yete yetişen çocuklarının siyasal istikrarsızlığa neden olacağını red edenler, toplum içerisinde sisteme karşıtlık olgusunun kent yoksullarından değil, gsil seçkinler zümresinden kaynaklandığını ileri sürmektedirler.

KENTLEŞME VE SOSYO-POLİTİK DEĞİŞİM

Son yirmibeş yılın seçim sonuçlarına bakmak Türkiye'de köylerin ve nüfusu 10.000'in altında olan yerleşim merkezlerinin hayli katılcı olduklarını ve genellikle kırsal toplumun kentlere oranla oy vermede daha istekli davrandığını anlamak için yeterlidir. Her seçim döneminde kırsal toplumda oy verme oranları kentlerinkinden daha yüksektir. Demek oluyor ki, siyasal katılmada oy verme bir ölçüt olarak kullanıldığında, Türkiye'nin —bazı sanayi ülkelerinin tersine— köylerinin kentleş-

miş yerlere oranla daha katılcı olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür.

Gelişme ve kentleşme ile birlikte siyasal katılmada farklılıkların ortaya çıkmasına, katılma ile gelişme arasında olumsuz bir korrelasyon olduğuna dair tespitler, Türkiye kırsal toplumunun siyasal davranışını değerlendirmek bakımından önem taşımaktadır. Çünkü köylerde kaydedilen yüksek oy verme oranlarının kısmen uyarılmış bir katılmadan ileri geldiğini açıklamaktadır. Bu durum gelişme düzeyi düşük olan köylerde mobilize katılma olgusuna işaret etmektedir. Daha önce de gördüğümüz gibi, mobilize oy patron-yanaşma ilişkilerinin hakim olduğu gelişmemiş toplumlarda ya da köylük yerlerde belirli bir patronun güdümünde ve onun istediği yönde oy vermeyi ifade etmektedir. Kudretli bir ağanın nüfuzu altında bulunan ve onunla yüzyüze ilişkiler içinde olan köylüler toplu halde oy verme eylemine katılmaktadırlar. Ekonomik koşulların yarattığı patron-yanaşma ilişkisinin ve "kirvelik" gibi sosyo-kültürel kurumların olduğu Doğu Anadolu'da özerk katılmadan daha çok mobilize oy vermenin yaygın olduğu ileri sürülmektedir. Nitekim, toplumsal yapıları gereği patron-yanaşma ilişkilerinin egemen olduğu bazı doğu illerindeki oy verme oranı ile kentlerdeki seçime katılma oranları arasında Türkiye ortalamaları köy/kent katılma oranı farkından daha büyük bir fark dikkati çekmektedir.

Demek oluyor ki, Türkiye'de kırsal toplumun oy vermede katılcılığı kent aşmakta, bu katılcılık doğu ve güney doğu illerinde mobilize katılma niteliğini taşımaktadır ve köy topluluklarının seçimlerde çekimser davranması bazı özel koşullarda, meselâ Devletin götürdüğü hizmetlerin yetersizliği karşısında protesto amacı ile benimsenen bir tutumun ifadesidir.

Ama bizim buradaki konumuz açısından asıl önemli olan, ülkenin gelişmesi ve kentleşme oranının yükselmesi ile birlikte seçimden seçime ülke düzeyinde katılma oranlarında belirli bir düşüşün kaydedilmiş olmasıdır. Bu bakımdan, 1980 sonrası seçimlerde artan katılma oranının yasal ve konjonktürel nedenlerden ileri geldiğini söylemek mümkündür. Nitekim, 1950'de katılma oranı % 89.3 iken, 1973'de % 66.8'e düşmüş, 1977 seçimlerinde ise gerek partilerin, gerek Devletin olağanüstü çağrılarını ve mobilizasyon gayretleri ile % 72'ye kadar yükselebilmektedir.

Kentsel ortamda oy verme oranlarında beliren düşüşün siyasete karşı meydana gelen bir ilgisizlik ve uzaklaşmanın sonucu olup olmadığını tespit etmek için, tabii, bu alanda sorveylerin yapılması gerekir. Çünkü daha önce de gördüğümüz gibi oy verme, katılmanın tek boyutu değildir ve kentleşme ile birlikte katılma niteliğinin ve biçimlerinin değişmesi imkânı vardır. Nitekim, dernekleşme gibi faaliyetler, Türkiye'nin kent-

leşme endeksi bakımından en üst düzeyde olan illerinde yoğunlaşmış bulunmaktadır.

Üç büyük kentin mahallelerinin seçime katılma oranlarını sosyal tabakalaşmaya göre inceleyen E. Özbudun'un elde ettiği sonuçlara göre, eski kentlilerle gecekondularda oturan kentliler arasında oy verme bakımından anlamlı bir fark yoktur. Bu olay gerçekten ilgi çekicidir, çünkü köy kökenli gecekondu sâkinlerinin kente göç ettikten sonra kırsal toplumdaki katılma alışkanlıklarını korumadıklarını ortaya koymaktadır. Demek oluyor ki, görünürde, göçmenlerin seçim davranışı eski kentlilerin modelini izlemektedir. Bu olgu gecekondulular gibi siyasal iktidarlardan kent içi kentlilere oranla çok daha büyük çapta somut beklentilere sahip olan ve acil bir biçimde medet uman bir sosyal kategori için ilgi çekicidir. Gerçekten de, gecekonduların siyasal iktidardan barınma durumlarının yasalık kazanması gibi somut ve hayati önem taşıyan çıkarları vardır. O halde, kente göç etmenin bu köy kökenli seçmenlerde de katılmada düşünüşle sonuçlanması tahlil edilmesi gereken bir konudur.

Daha ayrıntılı incelemelerde rakamların meydana çıkardığı manzara, göçmenlerin kente yerleştikten bir süre sonra ancak daha fazla katılımcı olduklarına işaret etmektedir. Nitekim, Zeytinburnu gibi eski bir gecekondu mahallesinin yüksek orandaki oy verme durumu bu görüşü desteklemektedir. Köyden kente göç edenler ilk aşamada oy vermeye çekingen davranmakta, köydeki katılma davranışlarına kentte maruz kaldıkları çapraz baskılardan ve onları mobilize edecek kanaat önderlerinin henüz belirlenmemiş olmasından ötürü devam edememektedirler. Oy verme eylemindeki dalgalanmalar dışında, yeni kentlilerde egemen olan siyasal kültür gelenekselliğini yitirmemiştir. Meselâ, K. Karpat'ın vardığı sonuçlara göre, siyasal sistem konusundaki temel inançlar ve görüşler kırsal toplumlardakilerle benzerlik göstermektedir. Devlete karşı beslenen bağlılık duygusu gecekondu sâkinleri arasında da önemini sarsılmaz bir biçimde sürdürmektedir. Devlet, yeni kentlilerin gözünde, olmaması düşünülemez bir varlıktır. Köyde olduğu gibi gecekondularda da Devlet ile bireyler arasında özdeşleşme mevcuttur. Devletin koruyucu bir «baba» oluşuna dair inanç sarsılmamıştır, yurttaşların da onun «zeval görmemesi» için duacı olmaları bu konudaki mutabakatın ifadelenişidir.

Türkiye'de toplumun iç dinamiğinin bir türevi olmaktan çok Devletin isteği ve öncülüğü ile kurulan demokratik sistem konusundaki fikirler de bu konuda köy insanlarının sahip oldukları görüşlerin benzeridir. Demokrasi, «insanın istediği gibi hareket etme» özgürlüğü olarak kabul edilmektedir.

Burada da demokrasi konusunda tabii olarak, herhangi bir kavramsal çerçeve geliştirilmemiş, köyde olduğu gibi demokrasi eşitlik ile özdeşleştirilmiştir. Bu eşitçilik Osmanlı toplumuna özgü anti-elitist yaklaşımların bir uzantısını teşkil etmektedir. Bireyler doğal olarak eşittir ve eşit olmalıdırlar. Toplumda mevcut olan ekonomik eşitsizliği, zengin-fakir karşıtlığını gidermek ise demokrasinin görevi ve başarabileceği bir husustur. Gecekondularda demokrasinin çoğulculuğu içeren anlamı üzerinde durulmamaktadır. Maddî eşitliği ve değer eşitliğinin yanı sıra, düşüncelerin de eşit haklara sahip olabileceği fikri henüz kökleşmemiştir. Demokrasi, yurttaşlara, haklarını arama ve birbirlerini eşitleme özgürlüğünü vermiştir. O halde, bu verilerin ışığı altında, göçün yeni kentlilerin siyasal kültüründe normatif bir değişime yol açmadığına tanık olunmaktadır.

Ama kentleşmenin yarattığı sosyo-politik sonuçlardan söz ederken veya bu sonuçları incelemeyi amaçladığımızda hareket noktamız, zımnen de olsa, kente yaşamının yeni kentlilerin ideolojilerinde yeni eğilimlere meydana vereceği yolundadır. İdeolojiden söz ederken burada bu kavramı katı ve dar anlamında kullanmıyorum. Sistemleşmiş bir siyasal inanışlar ve düşünce bütününe kastetmiyorum. İdeolojiyi daha ziyade Geertz'in ifade ettiği gibi «toplum düzenine ilişkin şematik bir imaj», bir dünya görüşü olarak ele alıyorum. Bu açıdan ele alındığında, ideoloji, insanoğlunun topluma ve hemcinslerine karşı, gerek eylem düzeyinde, gerek ise ahlaki düzeyde, bütün yaklaşımlarını ve hissiyatını içerebilmektedir. Bireyi beraberinde taşıdığı sembollerle bütünü ile kapsayan bu «şematik imaj», bütünselliğinden ötürüdür ki insanların davranışlarını ve tercihlerini belirleme ve biçimlendirme gücüne sahiptir. Bu anlamda, ideoloji bir düşünce ve davranış kodu teşkil etmektedir ve belirli bir toplumdaki ideolojinin tespiti de o toplumda ortaya çıkması muhtemel olan eylem ve davranış biçimlerini açıklamak için zaruridir. Çünkü bireyin siyasal alana dair bilincinin düzeyi ve niteliği ideoloji tarafından belirlenmektedir.

Bu nedenledir ki ben de, kente göç edenlerin köy topluluklarında yaşayanlardan giderek farklı bir dünya görüşünü benimseyecekleri, kent kültürünü özümseyecekleri ve, en önemlisi, etkileşim sonucu, yepyeni bir ideolojik-siyasal konfigürasyonun aktörleri olacakları varsayımından hareket ederek, Türkiye'nin siyasal hayatının epey çalkantılı olduğu bir dönemde, 1977'de, İstanbul'un farklı tarihlerde kurulmuş gecekondu mahallelerinde bir saha araştırması yaparak Türkiye'de kent olgusunun etkisi ile göçmenlerde meydana gelen sosyo-kültürel ve sosyo-politik eğilimleri ampirik verilerin ışığı altında analize tâbi tutmayı amaçladım.

Tutum ve davranışları tayin etmekte önemli bir faktör olarak ilkin din konusunu ele aldığımızda, araştırmamız din konusundaki tutum ve davranışların köy topluluklarından farklı olmadığını ortaya çıkarmıştır. Oruç ve namaz gibi dini pratiklerin uygulanışı deneklerin yalnızca % 4'ü tarafından önemsenmemektedir. % 81 gibi büyük bir çoğunluk ise Ramazan'da oruç tutmaya özen göstermektedir. Toplumun daha iyi bir düzeye erişmesi için dinin eskiden olduğu gibi devlet yönetiminde etkinlik kazanmasını isteyenler % 23'ü teşkil etmektedir. Buna karşılık, deneklerin büyük bir çoğunluğu dinin, toplum hayatını ve siyaset düzenini yönlendirmesini gereksiz ya da zararlı bulmaktadır.

Bu verilerden deneklerin çoğunluğunun, özellikle İslâm dogmasının dünyevi alanda düzenleyiciliği gözönünde bulundurulursa, katı ve arı bir din anlayışı içerisinde olmadıkları sonucuna varılabilir. Ne var ki, bu nisbi geniş görüşlülük spesifik alanlar konu edildiğinde korunmamakta ve daha muhafazakâr ya da hoşgörmez nitelikli yaklaşımlar izlenmektedir. Gerçekten de, deneklerin % 95'i ise dinin karşısında olan bir kişinin öğretmenlikten men edilmesini öngörmektedir. Mahallelerinde farklı bir dinden olan bir kişinin konuşmasına izin verilmemesinden yana olanlar sadece % 29'dur. Din aleyhinde konuşmak isteyeniyse % 98'i yasaklamaktan yanadır.

Genel ilke olarak dinin toplumun gidişatını belirleyen bir faktör olmadığını kabul edenlerin sayısı yüksek olduğuna göre, bu yeni kentlileşenlerin tutumunun taasubu yansıtmadığı ileri sürülebilir. Buna karşılık, din konusundaki tutumlar somuta indirgenildiğinde daha bağınaz bir yaklaşımda olanların oranının arttığı görülmektedir. Genel ile spesifik alanlar arasında beliren bu oran farklılığı değişim süreci içerisinde olan göçmenlerin global toplumun resmi ve hakim ideolojisi doğrultusunda eğilimler göstermeye başladıklarına ve fakat kişisel hayatlarında köy gelenekçiliğini devam ettirdiklerine işaret etmektedir.

Ülkede hakim olan ve kurulu sisteme karşı tutumlar da göçmenlerin resmi ideoloji ile uyum içerisinde olduklarını göstermektedir. Ne var ki, toplum düzenine karşı geliştirilmiş olan bu temel consensus, deneklerin % 41'inin toplumun gidişatını belirleyen kuralların değişmesini istemesine engel olmamaktadır. Devletin aldığı kararlar karşısında özellikle dış politikâ konusunda güven ve bağlılık belirtilmektedir. Deneklerin % 89'u kendi fikirleri ne olursa olsun devletin öngördüğü biçimde hareket etmenin gerekliliğini savunmaktadır. Çoğunluğun (% 92) gözünde devletin bu alanda aldığı kararlar yararlıdır, ancak hükümetler kötü olabilmektedir (% 63). Hükümetlerden hoşnutsuzluk duyanlar da dışarıya karşı hükümeti korumanın ve savunmanın gerekliliğine işaret etmiştir (% 99).

Gerek sorvey uygulamasında, gerek gözlem sırasında, denekler kaydedeğer militarist eğilimler belirtmemişlerse de bir ülke için askeri gücün en önde gelen meziyet olduğu çoğunluk tarafından ifade edilmiştir (% 67). Mülâkatlar sırasında şehitlik ve kahramanlık gibi hususlar deneklerin çoğu tarafından vurgulanmıştır. Bu tutumlar geleneksel olarak kuşaktan kuşağa aktarılan değerleri yansıtmaktadır. Ancak, bariz militarist eğilimler konjonktürel olarak belirlemede ve genellikle Türkiye'nin o dönemde sorunu olan bir ülkeye karşı ifade edilmektedir.

Diğer yandan, anket sonucu ortaya çıkan en belirgin bulgulardan biri kentlileşenlerin ekonomik farklılıkları bir adaletsizlik olarak ifade etmeleridir. Gecekonuların görüşüne göre, bu adaletsizliği gidermek devletin görevidir. Gerçekten de, deneklerin çoğu hayatlarının düzenlenmesini devletten beklemektedir. Deneklerin % 84'ü devletin kendilerine iş ve konutun yanı sıra eğlence ve dinlenme gibi özel alana dair hususları da sağlamakla yükümlü olduğunu ileri sürerken, gerçekte, Türk toplumunun geleneksel kesimlerinde devlet ile bireylerin ilişkilerini tanımlayan «devlet baba» sembolünü yansıtmaktadırlar. Devletin güçlü ve her şeye muktedir olduğu düşüncesi, işlemlerin devletleştirildiği takdirde işsizliğin azalacağına ve ücretlerin daha adaletli olacağına dair ileri sürülen görüşlerde de yansımaktadır.

Ama bu yönde ifade edilen görüşler kentlileşenlerin kolektivist bir sisteme özlem duydukları anlamına gelmemektedir. Nitekim, deneklerde özel mülkiyeti destekleyici tutumlar hakimdir. İnşa ettikleri evlerin tümünün tartışmalı bir mülkiyet durumunda olmasına rağmen, ya da belki de bundan ötürü, hane reisleri özel mülkiyeti övmektedir ve % 80'i özel mülkiyeti daha da koruyucu tedbirlerin alınmasının gerekli olduğunu söylemiştir.

Demek oluyor ki, göçmenlerin ekonomik eşitsizliklerin bilincinde olması ve bundan yakınmaları çoğunlukla sosyo-ekonomik sistemin bir dönüşüme uğraması yolunda amaç göttüklerini göstermemektedir. Şikayet, nisbeten daha eşitçi bir toplum teşkil eden ve ekonomik farklılıkların hayat tarzına yansımadığı kırsal alanlardan gelen bu kişilerin kentlileşerek sınıf farklılıklarının bilincine varmalarından ileri gelmektedir. Sosyal sınıflar arasındaki ekonomik farklılıkların bu denli büyük olması yeni kentlileşen için kendisine yapılan bir haksızlık olarak gözükmektedir. Ve bu, yeni kentlilerin geleneksel toplumun kolektif bilincinde yatan Osmanlı döneminden hatırlanan ve İslâm dininden esinlenen eşitçi dünya görüşünü zedelemektedir. Köylerde yaşadıkları sürece ülkenin tabakalaşma sistemi içerisinde kendilerini en alt düzeyde hissetmeyen, olsa ol-

sa ve ancak kırsal toplumla kent toplumu arasındaki kutuplaşmayı algılamaya alışık olan bu göçmenler, doğaldır ki kentleşme süreçlerinde kapitalist bir toplumun yarattığı sosyal bölünmelerde kendilerini imtiyaz sisteminin dışında kalan bir grup olarak görmeye başlamışlardır. Bu yeni algılar ve bilinçlenme eşitsizlik sorununun keskin bir biçimde güncellik kazanmasına yol açmaktadır. Deneklerin ancak küçük bir oranı bu eşitsizliklere tepki göstermemekte, ezici çoğunluk ise, gerek geleneksel temalara dayanarak «hak» ve «adalete» ters düştüğünü, gerekse daha çağdaş açıklamalar çerçevesinde, demokrasi ile bağdaşmadığını ileri sürmektedir.

Gecekondu sakinleri ekonomik farklılıklardan doğan eşitsizliğin sosyo-politik alana da yansıdığını söylemektedir. Ezici çoğunluk, kanunlar karşısında zenginlerle fakirlerin eşit durumunda olmadıkları görüşündedir. Diğer yandan, günlük hayatlarında ekonomik farklılıkların aleyhlerine işlediğini, çıkar sistemlerine ters bir mekanizma oluşturduğunu söyleyen aile reislerinin oranı da çok yüksektir. Meselâ, çocuklarının okulda daha üst tabakalardan gelen çocuklar kadar başarılı olmaması denekler için bir kaygı kaynağıdır. Oysa ki, kente göç etmedeki nedenlerden biri de çocuklar için daha olumlu şartlarda bir hayat hazırlamaktır. Bu hazırlayış için zorunlu olan ya da umutsuzluğa kapılması kentleşmenin sonraki aşamaları sırasında toplumsal sorunlar yaratacak nitelikte bir olgudur. Gerçekte, kentleşenlerin eski kentlilere oranla daha düşük bir hayat seviyesinde olmaları karamsarlığa yol açmamakta, çünkü yükseliş beklentilerinin çocuklar kuşağına aktarılması mevcut hayat şartlarının bozukluğunu telâfi edici bir psikolojik mekanizmadır.

Toplumsal eşitsizliğin etkisini günlük hayatlarında gören göçmenlerin büyük bir bölümü, kentleşme aşamalarında bu eşitsizliğin bilincine varmakta ve bundan ötürü sosyo-politik düzene karşı eleştireci bir tutum geliştirmiş bulunmaktadır. Sosyal mobilitelerini gerçekleştirirken henüz bir sınıf bilincine sahip olmamakla ve geleneksel toplumların sosyal aktörlerine özgü kadercilliği ve eşitsizlikleri bir tabiat kanunu olarak tanımlayan dünya görüşünden sıyrılmış bulunmaktadır. Yeni toplumun içersinde yer aldıkları alt tabakada sistemin kendilerine birey olarak daha geniş imkânlar tanımamasını talep etmektedirler. Bu talep deneklerin çoğunda halâ sanayi öncesi toplumların diline özgü «adalet», «insan muamelesi» gibi temalar çerçevesinde ifade ediliyorsa da oluşmakta olan bir sosyal sınıfın yeni belirtilerini teşkil etmektedir. Kentte somut olarak yaşadıkları eşitsizliği, her şeyden önce

seçimden seçime aktörleri oldukları demokrasiye aykırı bulmaktadırlar. Bu nedenledir ki, eleştiriler ve suçlamalar demokrasinin bir yönetim sistemi olarak yargılanmasına yol açmamaktadır. Demokratik sistem konusunda ifade edilen görüşler toplumun bu kesiminde demokrasinin bireyler tarafından istenilen ve beğenilen bir sistem olduğuna işaret etmektedir. Bunun nedenleri arasında sistemin kısa dönemli tikanıklara rağmen operasyonel düzeyinin yüksek olması da yer almaktadır. Mülâkatlar boyunca denekler demokrasi konusunda övücü ifadeler kullanmış, hatta bu sistemin bir sosyal grup olarak kendi lehlerine işlediğini ileri sürmüşlerdir.

Kendi lehlerine işlemesi gereken bu sistemin yetersizliklerinden yakınırken denekler suçu politikacılarda ve devleti yönetenlerde aramaktadırlar. Gecekondu sâkini için devlet, soyut olarak iyidir. Onun hata yapmazlığı görüşü benimsenmiştir. Deneklerin çoğu, üstüne ev diktikleri arsaların geleneysel olarak hibe edileceğini umduğunu söylerken geleneksel olarak kolektif bilinçte yer alan kerim Devlet imajına atıfta bulunmaktadır. Ama devletin mutlak iyiliğine ve demokrasinin benimsenmesine rağmen hoşnutsuzluk vardır ve bu, deneklerin gözünde, politikacılardan kaynaklanmaktadır.

Gecekondularda yaptığımız araştırma, ülkede o dönemde politikacılara karşı yaygınlık kazanan güvensizlik duygusunun göçmenler arasında doruk noktaya vardığını göstermiştir. Onların gözünde (% 63), politikacılar ülkenin değil kendi çıkarlarını gözeten kişilerdir. Politikacıların nitelikleri konusunda ileri sürülen görüşler yeni kentlilerde politika mesleğinin çok olumsuz çağrışımlarla yüklü olduğunu göstermektedir. Kentleşenlerin gözünde politikacıların önde gelen özelliği samimi-yetsiz oluşlarıdır (% 89). Politikacıların sözünde durmadığı ileri sürülmektedir (% 98).

Politikacılar konusunda kristalleşen bu olumsuz imaj, gerçekte, yeni kentlilerin siyasal yapıya karşı kuşku ve güvensizlik duygularını düşündürülebilir. Politikacıların olumsuzluğu temel olumsuzluğun zımni bir belirtisidir. Nitekim, deneklerin çoğu için siyasal yapı kendilerinden çok uzak ve ahlâk açısından onaylanmasa mümkün olmayan işlerin çevrildiği yabancı ve bulanık bir âlemdir. Siyasette önemli olan paradır (% 92) ve ekonomik güçten yoksun olan gecekonducuların gözünde para sahibi olmak için karışık ve meşruluk derecesi tartışılabilir yollardan geçmek gerekmektedir. Bunun içindir ki, deneklerin büyük çoğunluğu politikacıların kirli işlere girdikleri inancını taşımaktadır (% 87). Bu, onların gözünde, siyasete girmiş olmanın bir gereğidir, eşyanın tabiatına uygundur.

Fakat demokrasinin somut temsilcileri olan milletvekilleri ve siyaset mesleğini seçmiş olan diğer kişilere karşı duyulan

kuşku, sisteme karşı geliştirilen tutumlarda yankılanmamaktadır. Bunu tespit etmek için gecekonduların yenilikçi ve değişimci görüşler karşısındaki tutumlarını araştırdık. Mülâkatlar yeni kentlilerin değişimci tutumları benimsediklerini ortaya çıkarmıştır (% 73). Denekler davranış ve faaliyetlerini belirlerken geçmişini ya da ecdaddan kalma uygulamaları gözönünde tutmamaktadırlar. Göçmenler bugünün kuşaklarını eski kuşaklara oranla daha üstün gördüklerini ifade ederken, yalnızca tutumlarının yenilikçi olduğunu açıklamamış, aynı zamanda içinde buldukları durumdan hoşnut olduklarını da belirtmişlerdir. Yeni kentlilerde yenilikçi tutumun yaygınlık kazanmış olmasının bir diğer göstergesi de çoğu hane reisinin toplum için yeni fikirlerin gerekliliği konusunda verdiği olumlu cevaplardır (% 68). Toplumun gidişatı için eski ya da halen mevcut fikirlerin yeterli olduğunu savunanlar arasında kente uzun süredir göç etmiş olanların sayısı dikkati çekmiştir ve bunlar da genellikle yaşlı, işportacılık yapan ya da memuriyetten gelen kişilerdir.

Yenilikçi tutumda olan göçmenlerin çoğunluğu teşkil etmesi gerçekte geçiş halinde olan bir sosyal kategorinin objektif durum ile bağdaşmaktadır. Yenilikten ne anladıkları sorulduğunda, deneklerin ezici çoğunluğu ilk seçenek olarak reformist yaklaşımlar içeren cevaplar vermişlerdir. Ayrıca, kentlileşenlerin yenilikten umdukları daha tatminkâr hayat şartlarıdır. Yükselme sürecinde olan insanların özlemlerini yansıtan bu umut yeni kentlileşenlerin topluma yabancılaşmadıklarının bir ifadesidir. Asıl çarpıcı olan yeniliğin, daha doğrusu yenilikçiliğin, demokrasi ile özdeşleştirilmesidir. Böyle düşünenler objektif durumlarının bu yolla düzeleceğini ileri sürmüşlerdir. Mülâkatlardan deneklerin gerçekte daha iyi hayat standardı sağlamanın demokrasinin görevi ve sonucu olarak algıladıkları anlaşılmıştır. Daha önce de gördüğümüz gibi, göçmenler demokrasinin eşitçiliğe ilişkin yönünü vurgulamışlardır. Hiç şüphesiz ki, bu, bir bakıma, eski Osmanlı geleneğinin uzantısıdır. Bir görüşü temsil ediyorsa da, köylük yerlerde demokrasinin «hür olmak, serbest olmak» olarak algılanması yanında bir değerlendirme değişimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Demokrasiye ekonomik koşulları eşitçi yönde düzenleyici bir fonksiyon atfetmek, gerçekte, göçmenlerin içerisinde buldukları statü ve durumdan kaynaklanmaktadır. Kentte sınıflararası karşılaştırma yapma fırsatlarının çoğalması göçmenlerin toplumsal imkânlardan paylarını daha büyük ölçüde almak istemelerine yol açmaktadır.

Demokrasinin eşitçi boyutu vurgulanırken, diğer bir vazgeçilmez boyutunu teşkil eden çoğulculuk kentlileşenlerce özümlemiş midir? Bu konu genel düzeyde ele alındığında,

demokrasinin önkoşulunu teşkil eden farklı fikirlere saygı ve hoşgörünün göçmenlerin çoğunca benimsenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Denekler, devletin her fikirdeki vatandaşına karşı eşit davranmasının gerektiğini belirtmiştir (% 81). % 62 de her türlü fikir için özgürlüğün varolmasını öngörmüştür.

Ne var ki, genel düzeydeki sorulardan daha spesifik bir düzeye geçerek somut örnekler çerçevesinde sorulan sorulara verilen cevaplar ise, çoğulcu yaklaşımın çok daha düşük oranda göçmen tarafından benimsendiğini göstermektedir. Meselâ, deneklerin % 30'u parlamentoda azınlıkta olan partilerin hükümeti eleştirebilmesine karşı çıkmaktadırlar. İlginc olan noktada, eleştiri hakkını tanımaktan kaçınan deneklerin çoğunun bu hakkın demokrasi adına kısıtlanmasını öngörmeleridir. Yine de, azınlıkta olan partilerin eleştiri hakkına sahip olduğunu savunanların sayıca çok olması demokrasi ilkelerinin yeni kentlilerce özümlemeye başladığı izlenimini yaratmaktadır. Bu yönde cevaplar öncelikle çocukluğundan beri ya da çok genç yaşta İstanbul'da yerleşmiş olan, sendikalaşmış ve ikinci kuşak göçmen sayılabilecek yeni kentlilerden gelmiştir.

Özel hayatlarında ise, göçmenler farklı görüşte olanlara karşı tutucu eğilimler doğrultusunda hareket etmektedirler. Demokrasi bir siyasal sistem ve toplumu yönetim biçimi olarak benimseniyorsa da, demokrasiye özgü değerler özel hayat çerçevesinde uygulanacak kadar içselleştirilmemiştir. Gerçekten, otoriter eğilimlerle demokrasinin öngördüğü çoğulculuğun çelişmesi bilinen bir olgudur. Nitekim, deneklerin çoğu (% 68) geleneklere aykırı davranan kişilerin mahallelerinde oturmasını istememekte ve farklı düşünenlerin konuşmalarının engellenmesini öngörmektedir. Yine çoğunluk (% 93) günlük hayatlarında kendilerinden farklı siyasal görüşte olan kişilerle dostluk ilişkileri kurmadıklarını belirtmişlerdir. Böylelikle, genelden özele, soyuttan somuta geçtikçe çoğulculuk anlayışının daraldığı ve giderek az sayıda göçmen tarafından içselleştirildiği anlaşılmaktadır. Fikir ayrılıklarına rağmen iyi ilişkiler kurabildiklerini söyleyenler ise siyasete ilgi duymadıklarını belirtmişlerdir.

Gerek davranış açısından, gerek fikir alanında sosyal aktörlerin tekdüze bir kalıp çerçevesine uymalarını öngören köy topluluklarından göç etmiş kişilerin kentte yaşayarak demokrasinin çoğulcu yönünü somut yaşantılarında benimsemekte gecikmeleri yadırganacak bir durum teşkil etmemektedir. Sosyal aktörlerin geliştirdikleri fikirlerin, hayat tecrübelerinden kaynaklandığı bilinen bir olgudur. Bunun içindir ki, gerek eğitim düzeylerinin düşük olması, gerek ekonomik koşullarının elverişsizliği nedeni ile fikir hayatının büyük bir canlılık göstermediği bu sosyal kategoride demokrasinin kültürel yönünün

ekonomik yönüne oranla yeterince vurgulanmaması ve demokrasi konusundaki beklentilerin öncelikle sosyo-ekonomik yönde biçimlenmesi bizce yadırganacak bir şey değildir. Aslında, demokrasinin çoğulcu ve liberalizm doğrultusundaki boyutunun perdelenmesinin sadece yeni kentlilere özgü olup olmadığı da kesin bir biçimde bilinmemektedir. Bu konuda bir değerlendirme yapabilmek için toplumun çeşitli kesimlerinde demokrasinin ne anlama geldiğinin tespit edilmesi gerekmektedir.

Son yıllarda sosyal bilimlerde kentleşme konusunda incelemelerin hızla çoğalmasının başlıca nedenlerinden biri, tabii, bu sürecin özellikle Batı-dışı toplumlarda pratik alandaki öneminden, yani siyasal öneminden ileri gelmektedir. Buna rağmen, Türkiye'de kentleşme ile siyasal hayatı birbiriyle ilişkili olarak konu eden araştırmaların sayısı çok sınırlıdır. Oysa ki, konuyu açıklığa kavuşturmak Türk siyasal hayatının geleceğini tespit edebilmek için zorunludur. Çünkü Türk toplumunun kentleşmesi ile yakın ve daha uzak bir gelecekte siyasal sisteme yön verecek olanlar kentlere akın eden köy göçmenleridir.

Biz, yaptığımız saha araştırmasında, kentleşenlerin ülkenin sosyopolitik sistemine karşı temelde sarsılmaz bir bağlılığı olduğunu tespit ettik. Sistemin yaydığı gelişmecilik ve kalkınmacılık ideolojisi kent toplumunun en alt ve yoksul tabakasını oluşturan gecekondulular kesiminde de gelişmecilik mitosunun ve refahın bir erdem olduğu düşüncesinin kök salmasına yol açmıştır. Ama, her gün yükselen beklentilerin tatmin edilmemesi eskiye oranla ilerleme kaydetmiş olmalarına rağmen kentleşenlerde yoksunluk duygusunun doğmasına neden olmuştur. Bu duygu, göçmenlerin kentleşme süreci boyunca yayılarak bağlı bulunulan sistemin tartışılmasına da yol açmaktadır ve eşitçi yönde tedbirlerin alınması için yoğun bir talepler bütünü biçimlendirmektedir.

Sisteme yöneltilen talepler, gerçekte, göçmenlerin yenilikçi tercihlerinin bir ifadesidir. Özel ve somut hayatında atılımlılığın en büyük belirtisi olan göçü gerçekleştirmiş olan bu sosyal kategorinin temelde yenilikçi hususlardan yana olması doğaldır. Geleneksel kültür ve dünya görüşleriyle zıtlık taşımadıkları takdirde yeni değerler benimsenmektedir. Kaldı ki, eşitlik gibi bir husus toplumda yeni meydana gelmiş bir özlemi teşkil etmediğine göre, eşitliği savunmanın bir bakıma geleneğin doğrultusunda olma anlamına geldiği de ileri sürülebilir. Yeni olan, eşitliğin talep edilmesi ve bir «gecekondulular» grubu olarak bu isteğin vurgulanarak ifade edilmesidir. Yeni olan, ekonomik reformizm doğrultusunda taleplerin dile getirilmesi, siyasal sistemin reformist tedbirler almaya davet edilmesidir.

Yeni olan, sistemden ekonomik talepleri karşılayacağı tahmin edilen partilerin desteklenmesidir.

Burada sorun, sözkonusu taleplerin karşılanmaması ve sosyal mobilite imkânlarının tıkanması durumunda kentleşenlerin geliştireceği tutumların yönü ve niteliğidir. Kültürel konularda muhafazakâr, ekonomik alanda ise reformcu eğilimler gösteren bu sosyal kategorinin büyük bir ihtimalle popülist temalar çerçevesinde kalarak bugün tartıştıklarını, yarın daha radikal bir biçimde reddedecekleri düşünülmelidir. Siyasal tercih ve kararlarında giderek bağımsızlaşan yeni kentlilerin olumsuzluklar karşısında sisteme muhafalet etmeleri bir varsayımdan çok üzerinde durulması gereken bir ihtimaldir. Ama bu da gerçekte ülkenin gidişatına damgasını vuran yeni kent toplumuy-la bütünleşme anlamını taşıması bakımından topluma yabancılaşma anlamına gelebilecek bir depolitizasyonun yaratması muhtemel sonuçlarından daha sevindiricidir*